

BASTAKORLIKDA ILHOM MANBALARI VA IJOD JARAYONI

Sabirov Baxtiyor Akbaraliyevich

O‘zDK huzuridagi B.Zokirov nomidagi
MESI “Bastakorlik san’ati” yo‘nalishi
1-bosqich magistr talabasi

Annotatsiya: Mazkur mavzu bastakorlik faoliyatida ilhom manbalarining o‘rni va ahamiyatini yoritib beradi. Unda tabiat, jamiyat, insoniy kechinmalar hamda milliy an’analarining bastakor ijodiga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, ijodiy jarayon bosqichlari, musiqiy g‘oyaning shakllanishi va uni asarda mujassamlantirish usullari haqida qisqacha ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: bastakorlik, ilhom manbalari, ijodiy jarayon, musiqa, g‘oya, san’at, milliy an’analar, kompozitsiya

Musiqiy kompozitsiyadagi ijodiy jarayonga turli xil ilhom manbalari ta’sir qiladi, ularni shaxsiy tajribalar, o‘zaro ta’sirlar va ongli tushunchalarga ajratish mumkin. Ushbu manbalarni tushunish bastakorlar orasida kompozitsion tajribani kuchaytirishi va ijodkorlikni rivojlantirsa bo‘ladi. Deyarli barcha bastakorlarning qarashlarida muammo bo‘lishi mumkin bo‘lgan narsa shundaki, bastakorlarning ijodiy qobiliyatining asosiy yoki muhim mexanizmlari ongsizdir. ilhom va musiqiy asar yaratishga bo‘lgan ongli istak va sa’y-harakatlar boshqacha qilib aytganda, bastakorlar orasida roli borasida ajoyib bir yakdillik mavjud. ongsiz ravishda ishni o‘z qoniqishi bilan boshlash yoki yakunlash juda muhimdir. Shunisi qiziqki, bunday munosabatlar faqat quyidagilar bilan cheklanmaydi. ularni topishimiz mumkin bo‘lgan romantik davri bastakorlardir.¹

Ilhom — odamning ruhiy holati; undagi barcha ijodiy kuchlarning kuyilib kelishi, ruhiy jarayonlarning faollashuvi. Bunday holatda butun ruhiyat ayni bir vaqtda ishga solinadi. Ilhom paytida ong tiniqlashishi kuzatiladi, fikrlash va ijodiy hayotot sermahsul bo‘ladi, his-tuyg‘ular to‘lib toshadi, e’tibor butkul ijod ob’yektiga qaratilgan bo‘ladi. Ilhomning fiziologik asosi dominanta (vaqtincha hukmronlik qiluvchi reflektor tizimi) hisoblanadi.

¹ Jonatan Xarvi, Musiqa va Ilhom (London: Faber va Faber, 1999); Jak Maritain Ijodiy sezgi San'at va She'riyat (Kingsport, TN: Kingsport nashriyoti, 1953)

Ilhomni “ilohiy ruxlanish” bilan bog‘lovchilar uni faqat badiiy ijodda namoyon bo‘ladi, deb hisoblaydilar. Ilhomga moddiyunchilik nuqtai nazaridan yondoshuvchilar uni qattiq mehnat qilish natijasi deb biladilar. Ilhomni ijodiyotning ijtimoiy va individual omillari, atrof muhit va shaxsning ijtimoiy shartsharoitlari bilan bog‘laydilar. Mehnat faoliyatining har qanday ko‘rinishi ilhombaxsh va ijodiy bo‘lishi mumkin. Ilhomning paydo bo‘lish sabablari, namoyon bo‘lish shakllari xilma-xildir. Barcha fan sohiblarida Ilhom bo‘ladi. Ilhom ijodning qudratli omili, u ijodkorlarning hamma kuchlarini ishga soladi, ijodiy samaradorlikka yordam beradi.²

Ijod jarayoni tabiat bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u ijodkorga ilhom, kuzatuvchanlik va ma‘naviy poklanish manbai sifatida xizmat qiladi. Tabiat go‘zalligi, mavsumlar almashinuvi va uning semantik yaxlitligi inson ongini yuksaltirib, asarlarga jonli tuyg‘ular va chuqur mazmun bag‘ishlaydi, bu esa ijodiy biografiyaning shakllanishida muhim o‘rin tutadi.

Tabiat va ijodiy jarayonning bog‘liqligi quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- Ilhom va his-tuyg‘u manbai: Tabiat manzaralari, tovushlari va ranglari ijodkorning ichki dunyosini boyitadi, yangi obrazlar yaratishga turtki beradi.

-Kuzatuvchanlik va tahlil: Tabiat bilan tanishish jarayoni ijodkorda kuzatuvchanlikni shakllantiradi, bu esa voqelikni chuqurroq his qilish va tasvirlash imkonini beradi.

-Ma‘naviy va ekologik tarbiya: Inson va tabiatning uzviy bog‘liqligini anglash, atrof-muhitga muhabbat va g‘amxo‘rlik tuyg‘ularini shakllantiradi, bu esa ijodda ekologik madaniyatning aks etishiga olib keladi.

-Fasllar almashinuvi: Tabiatdagi o‘zgarishlar, masalan, bahorning kelishi yoki kuzning barg to‘kishi, ijodkorning ruhiyatiga ta‘sir ko‘rsatib, asarlarda kayfiyat o‘zgarishlari sifatida namoyon bo‘ladi.

Ijodkorlar tabiatni shunchaki tasvirlash emas, balki uni o‘z asarlari orqali his qilish va uning bir qismi ekanliklarini anglash orqali yuksak san‘at namunalarini yaratadilar.

Arnold Shoenbergning kitobida uning kompozitsion jarayonining eng aniq va eng tizimli tasviri mavjud bo‘lib, u ikkalasini ham qamrab oladi ilhom “o‘zining talabsiz ne‘matini beradi” va ongli ravishda ishlab chiqish kompozitsiyaning:

Faqat bitta narsa aniq, ilhomsiz hech biriga erishib bo‘lmaydi. Ba‘zida bitta misol ham yoza olmaydigan paytlar bo‘ladi.

Musiqiy ijodkorlikning asosiy qoidalari quyidagilar:

² [O‘zME](#). Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

Mening musiqamda musiqiy instinkt muhim rol o‘ynaydi. Shunga qaramay, bu Instinkt hech qachon haddan tashqari baholanmasligi kerak, shunda faqat shu narsa kompozitsion natijaga yo‘naltiriladi. Yozish jarayonida instinktiv va konstruktiv jihatlar komplementar usullaridan foydalanish mumkin. Shuningdek, bastakorning so‘zlari bilan aytganda, “sezgi” va “aqliy”ning zaruriy kombinatsiyasini talab qiladi. Bundan tashqari, Boulez ijodkorlikning asosiy tarkibiy qismlarini quyidagicha belgilaydi “Tasavvur” va “aql”. Bastakorning ijodiy qobiliyati haqida yozish, Boulez quyidagi bayonotni berdi: Ijodiy mexanizmlar tasavvursiz hech narsa emas, lekin ular ayni paytda ularni cheksiz darajada mustahkamlaydigan va ixtiyoridagi vositalarni doimiy ravishda boyitadigan mashg‘ulotlarsiz hech narsa qila olmaydi.³

Asosan, ilhom manbalari va ijod jarayoni tabiat bilan ham bog‘liqdir. Yaxshi kayfiyatda yozilgan har bir asar, insonga yengillik va o‘zgacha zavq baxsh etadi. Shunisi e‘tiborga loyiqki, bastakor tasavvurining ongsiz jihatlari va ijodkorlik masalalari musiqa ta‘limiga oid tadqiqotlarda hali yetarli darajada chuqur o‘rganilmagan. Aslida, ko‘plab nazariy qarashlar shuni ta‘kidlaydiki, ijodiy fikrlashdagi tasavvur murakkab jarayon bo‘lib, u ilgari shakllangan ma‘nolarni ongli ravishda uyg‘unlashtirish hamda ijodiy faoliyat jarayonida muammolarni bir vaqtning o‘zida hal etish bilan chambarchas bog‘liq.

Ko‘pgina bastakorlarning tajribalarini umumlashtirib, aytishimiz mumkinki, kompozitsiya bu “yo‘qdan” yoki jim jarayon bilan boshlanadigan ancha sekin faoliyatli eshitish, ko‘rish, teginish, his qilish, o‘zgartirish yoki improvizatsiya qilishdir. Bir tomondan, asar yozishni qanday boshlagani haqida so‘z yuritar ekan, Steve Reich o‘zining musiqiy g‘oyalarini go‘yoki hech qayerdan paydo bo‘lgandek tasavvur qilish va ularni bosqichma-bosqich rivojlantirish jarayonini ta‘riflaydi. Uning fikricha, “materialning o‘zi qanday jarayonni talab qilishini ko‘rsatadi, jarayon esa undan qanday material o‘tishi kerakligini belgilaydi”; boshqacha aytganda, agar uslub sizga mos kelsa, uni bemalol qo‘llash lozim”.⁴

Xulosa qilib aytganda, bastalash shunchaki dastlabki g‘oyani amalga oshirishni anglatmaydi. Bastakorda g‘oya paydo bo‘lgandan keyin o‘z fikrini o‘zgartirish huquqini o‘zida saqlab qoladi. Foss shunday deydi: “Men uchun bu lahzalar mening eng yaxshi lahzalarim, chunki men bunday qilmayman”degan.

Ijodiy jarayon - bu uni amalga oshirish uchun retseptlarsiz murakkab madaniy faoliyat. Bunda yorug‘lik, bastakorlarning o‘ziga xos tashvishlari va amaliyotlarining umumiy

³ Pierre Bulez

⁴ Stiv Reyx, Yozish haqida musiqa (Nyu-York: Nyu-York universiteti nashriyoti, 1974)

yoʻnalishi ularning musiqiy ijodining umumiy aurasini aks ettiruvchi kompozitsiya jarayonida ongsizning nomoddiylikiga tegishlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jonatan Xarvi, Musiqa va Ilhom (London: Faber va Faber, 1999); Jak Maritain Ijodiy sezgi San'at va She'riyat (Kingsport, TN: Kingsport nashriyoti, 1953)
2. Pierre Bulez
3. OʻzME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
4. Stiv Reyx, Yozish haqida musiqqa (Nyu-York: Nyu-York universiteti nashriyoti, 1974)